

Tilburg University

Wie 'contract' zegt...

van Roermund, G.C.G.J.

Published in:
Met recht terugkijken

Publication date:
2012

Document Version
Peer reviewed version

[Link to publication in Tilburg University Research Portal](#)

Citation for published version (APA):
van Roermund, G. C. G. J. (2012). Wie 'contract' zegt... In R. Kubben, & S. van den Driest (Eds.), *Met recht terugkijken* (pp. 123-136). JUVAT.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Wie 'contract' zegt ...

Bert van Roermund

De uitnodiging om terug te blikken op mijn oratie *Wet en Belofte. Overdenkingen omtrent gebondenheid uit overeenkomst* (1990) brengt mij om meerdere redenen in verlegenheid. De ernstigste zal ik tot het laatst bewaren, maar twee andere vertel ik meteen. Ten eerste moet ik bekennen dat ik in gezelschap wel eens lacherig heb gedaan over een professor van de oude stempel die in zijn afscheidsrede terugblikte op zijn intreerede. Zijn uitzicht werd niet belemmerd door tussenliggende publicaties. Toch ging hij door voor een groot geleerde. Nu mijn afscheid op de rol staat besef ik, dat ik die reputatie niet heb mogen verwerven, hoewel ik sinds 1990 wel het een en ander geschreven heb. Daar zit tegelijk de tweede bron van verlegenheid: het onderwerp van contractuele gebondenheid in het privaatrecht heeft mij sindsdien niet meer zo beziggehouden, laat staan dat ik daarin school heb gemaakt. Mijn aandacht is in de loop der jaren toch vooral komen te liggen bij het 'contract der contracten': het maatschappelijk contract of – zoals Rousseau het zelf noemt – beginselen van publiek recht. Het laatste decennium heb ik die vooral geplaatst in de context van het recht dat over nationale staten heenreikt: het EU-recht en het internationaal publiekrecht. Bij gelegenheid heb ik mij overigens nog wel over contractrechtelijke en (breder) privaatrechtelijke onderwerpen uitgelaten – niet lang geleden nog samen met Jan Vranken over *corporate responsibility*. Af en toe heb ik ook over strafrechtelijke onderwerpen geschreven. Studenten uit de Onderzoeksmaster en de PhD-opleiding zullen zich herinneren dat ik tevens enthousiast kon worden over onderwerpen die met kennis, methode, wetenschappelijkheid te maken hebben. Bijvoorbeeld wat

in de rechtswetenschap nu eigenlijk een ‘theorie’ is? Daar ging trouwens mijn proefschrift over. Kortom, op het voor filosofen vrij smalle terrein van de rechtsfilosofie heb ik nogal breed geopereerd. Mijn oratie ging maar over één van de onderwerpen waar juristen mij over aan het denken zetten. Ik wilde aan de hand van contractuele gebondenheid vooral laten zien hoe ik mij voorstelde met het vak rechtsfilosofie om te gaan. Wie de schriftelijke versie van mijn oratie er nog eens op naleest, zal vaststellen dat ik reeds in dat beperkte bestek van goed vijftig pagina’s op het einde een verbreding maak van contractenrecht naar verbintenissenrecht, en van verbintenissenrecht naar publiekrechtelijke gebieden. Dus als ik terugblik op mijn oratie, dan toch vooral in die zin: heeft mijn voorstel voor een bepaalde beoefening van de rechtsfilosofie iets uitgehaald? Ik neem de gelegenheid te baat om mijn blik wat verder terug en vooruit te laten dwalen. Want het jubileum van JUVAT – waarmee ik de vereniging van harte feliciteer – valt nagenoeg samen met mijn laatste jaar aan onze mooie instelling.

Filosofie en recht

Contractenrecht was op mijn pad gekomen omdat het het centrale thema was van een toentertijd bestaande ‘rechtstheoretische afstudeerrichting’, waarvan ik zo’n beetje de peetvader was. Niet dat dat profiel veel studenten trok, maar er gebeurde wel een aantal dingen die voor ‘vernieuwend’ doorgingen. Deze afstudeerrichting herbergde bijvoorbeeld de voorloper van de huidige oefenrechtbank. De zittingen vonden plaats in het kantongerechtsgebouw in Tilburg, onder leiding van één der kantonrechters en op basis van échte, complete (en natuurlijk geanonimiseerde) dossiers. Ik heb daaraan het besef overgehouden, dat je een uitspraak eigenlijk niet begrijpt als je niet het hele dossier voor je hebt en alleen moet afgaan op wat er ten behoeve van een cassatieuitspraak van gemaakt wordt. Bovendien

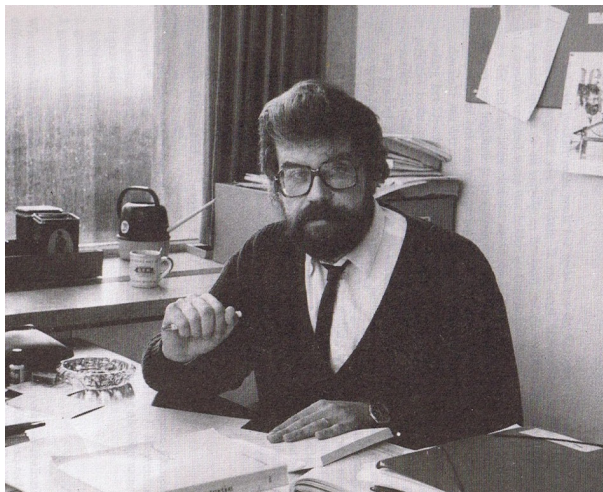
was het onderwijs niet alleen thematisch geïntegreerd rond contractenrecht, maar ook interdisciplinair georganiseerd, gedoceerd door collega's uit diverse vakgebieden in onderlinge dialoog. Aan de hand daarvan leerden we theorie, doctrine, geschiedenis en praktijk. Bij Liberal Arts noemt men dat tegenwoordig 'co-teaching', maar toentertijd spraken wij bij rechten nog Nederlands. Ik zal niet ontkennen dat het duur onderwijs was, maar het was ook goed onderwijs.¹ Rond die tijd, en in de samenwerking met die collega's, heb ik geleidelijk ontdekt hoe ik met mijn vak wilde omgaan. Voor mijn oratie richtte ik mij dan ook op de grondslagen van het contractenrecht, niet omdat die plotseling actueel geworden waren, maar omdat ze mij fascineerden als een soort leesplankje: eindelijk begon ik, komend vanuit de filosofie, een beetje te begrijpen wat recht was.

Toegegeven, dat mocht onderhand wel eens. Want ik was al sinds 1974 aan de juridische faculteit in Tilburg verbonden. Toen ik werd aangesteld wist ik van rechten evenveel als een koe van zondaghouden. Dat gaf niet, zei de toenmalige decaan Schoordijk in het sollicitatiegesprek, als ik maar 'een goede filosofische zit' had. Want rechten was zo eenvoudig, dat kon ik, mits onder zijn leiding, in een jaartje wel bijspijkeren. Over die 'zit' was men kennelijk tevreden, anders had ik, werkend aan mijn proefschrift in Oxford met een beurs van ZWO (nu NWO), niet een telefoontje uit het verre Tilburg ontvangen met het nadrukkelijk verzoek te solliciteren... Hoe dat kwam? Ach, ik had mij als student bij filosofisch Nederland een beetje in de kijker gespeeld, hoewel ik eigenlijk uit de theologische wereld kwam. Daar kwam een tijdelijke baan voor wijsgerige antropologie in

¹ Laat ik eerlijk zijn: ik had de opzet van dat onderwijs in feite overgenomen van mijn eerste jaar als student (1967-68), toen ik meedeed aan een radicaal, en uitstekend, experiment met groeps- en projectonderwijs, dat voorbereidde op de titel 'baccalaureus'. Hadden we Engels gesproken, we zouden 'bachelor' gezegd hebben. Het experiment werd niet voortgezet omdat het onbetaalbaar was. Wie denkt dat onderwijsvernieuwing nieuw is, moet vooral zestig zien te worden.

Nijmegen uit voort en vervolgens de kans om in Oxford verder te studeren. Daar las ik van alles over 'philosophy of action' en 'philosophy of mind' maar niets over rechten; behalve *Law, Philosophy and Religion* – het boek van mijn director of studies, professor Basil Mitchell (Oriël College). Hoe dan ook, ik kreeg een baan in een mij totaal onbekende juridische omgeving aangeboden. En ik heb ja gezegd vanwege het geld: een aflopende beurs ingeruild voor vast dienstverband.

Daar heb ik om meerdere redenen weinig spijt van gehad, maar de grote Schoordijk had de zaken wel iets te eenvoudig voorgesteld. Juridisch denken is niet eenvoudig, en al helemaal niet als je getraind bent om filosofisch te denken. Eén van de belangrijkste verschillen is dat juristen proberen om voor elk probleem een oplossing te bedenken, en filosofen voor elke oplossing een probleem. Bovendien willen juristen oplossingen bedenken onder druk van een conflict dat de wereld uit moet. Filosofen daarentegen begeven zich sinds Plato in een *symposion*, dat eindeloos zou kunnen voortgaan als de deelnemers dat *samen-drinken* niet zo letterlijk zouden nemen. Ten slotte: juristen gieten hun wetenschap in de vorm van een dogmatiek; ja, ze kennen geen groter roem dan 'heersende leer' te worden. Filosofen is dat bij voorbaat een gruwel. Zij willen met niets minder genoegen nemen dan de gelijktijdige openbaring van het Ware, het Goede, en het Schone. Het duurde even voor ik mijzelf en anderen kon duidelijk maken dat die openbaring wel eens aan eeuwig uitstel onderhevig kon zijn en dat beslissingen hun gezag soms snel verliezen. Met Hans Nieuwenhuis sloot ik een vage weddenschap af, dat ik in twee jaar tijd mijn rechtenstudie zou gaan doen. Een tijdlang volgde ik colleges privaat-, straf-, en staatsrecht, samen met de studenten die ik diezelfde week in mijn eigen colleges had en die het wel gemakkelijk vonden dat ik er regelmatig werd uitgepikt om mijn onkunde te demonstreren. Maar in 1981 werd mijn hoogleraar Wieland ongeneeslijk ziek. Ik moest veel onderwijs overnemen en mijn

Prof. Bert van Roermund

(JUVAT uitgave 10, *De Nieuwe Gezichten IV*, 1991, p. 11)

intussen helemaal omgegooid proefschrift afmaken. Rechten studeren kwam er niet van en is er nadien niet meer van gekomen: een blijvende handicap. Maar ik had naast houvast ook uitdaging gevonden, niet in de laatste plaats doordat ik meer en meer omringd werd door collega's in het Tilburgse die vanuit het recht de filosofie opzochten: mensen als Ernst Hirsch Ballin, Jan Vranken, Marc Groenhuijsen. Inspirerend waren daarnaast de gesprekken met René Foqué (later hoogleraar in Rotterdam en in Leuven), één van de weinigen die niet alleen rechten en filosofie gestudeerd had, maar ze ook nog op elkaar kon betrekken.

Tot dan toe had ik mij vooral afgezet tegen twee benaderingen die mij minder bevielen. De eerste is: rechtsfilosofie is een soort van gemijmer van juristen buiten kantooruren over het hoe en waarom van hun stiel. Aan de discussie en de ontwikkelingen in de filosofie laat men zich weinig gelegen liggen; men stookt zijn eigen brouwsel in heerlijke afzondering. *Reflexion auf eigenes Tun*, jubelden de oosterburen destijds onder leiding van Larenz; en inderdaad treft men daar tot op heden de leeropdracht rechtsfilosofie praktisch alleen maar aan in combinatie met positief-rechtelijke vakken; en vooral dienstbaar aan die vakken. In deze benadering is rechtsfilosofie een soort voortzetting van de rechtsgeleerdheid met andere middelen. Dat zijn dan meestal óf de middelen van de moraal of de middelen van de politiek. Maar soms kon men ook heel geleerd uit de hoek komen en 'vernieuwende' inzichten uit de logica, de wetenschapstheorie of de taalfilosofie te baat nemen. Zo zijn enkele cohorten eerstejaarsstudenten op het eind van de jaren '70 in Tilburg verplicht geweest om rechterlijke redeneringen om te zetten in propositielogica. De betreffende docent zag er geen been in om de voorwaardelijke structuur van rechtsnormen² uit te leggen als een mooi voorbeeld van wat

² U weet wel, bijvoorbeeld art. 310 WvS: 'ALS iemand enig goed dat geheel of ten dele aan een ander toebehoort wegneemt, met het oogmerk om het zich wederrechtelijk toe te eigenen, DAN wordt hij, als schuldig aan diefstal, gestraft

logici 'materiële implicatie' noemen. De studenten snapten er geen hout van; en ze hadden nog gelijk ook. Maar ondertussen zakten ze wel voor hun tentamen als ze dit soort onzin niet konden na-apen.

Als je vanuit de filosofische hoek naar de rechtsfilosofie komt, zoals ik, is het verleidelijk om je vrolijk te maken over deze aanpak. Maar wat zet je er tegenover? Niet ongebruikelijk is het om als filosofisch deskundige een soort 'savoir critique' over de jurist uit te storten. Daarmee kan men het eigen straatje in twee richtingen schoonvegen. Ten eerste kan men voorgeven dat rechtsfilosofie eigenlijk niets anders is dan toepassing van algemene filosofie op het recht, zoals taalfilosofie niets anders is dan toepassing van algemene filosofie op de taal. Ten tweede kan men pretenderen eigenlijk beter te weten wat juristen doen dan de juristen zelf, ja hen voorlichten over de vooronderstellingen waarin ze gevangen zitten zonder zich ervan bewust te zijn. Zo heb ik wel eens onbedoeld meegeluisterd toen een collega filosoof zich op de dijen kletste over rechtsfilosofen die jurisprudentie lazen. Met dat technisch geneuzel kon hij zich niet bezighouden. Zelf ging hij er prat op alleen maar Schlegel te lezen en elke dag in de krant een aanleiding te vinden om de actualiteit van zijn auteur aan te tonen. Inderdaad hadden zijn publicaties die wonderlijke structuur dat ze eerst een ernstig rechtsprobleem 'van onze tijd' aansneden, om na twee bladzijden de vraag op te werpen: wat zou Schlegel daarvan zeggen? Ik heb de overtuiging dat zo'n 'savoir critique' de juristen niet minder irriteert dan 'Reflexion auf eigenes Tun' de filosofen, en met reden. Op deze manier wordt het recht een reeks plaatjes bij filosofische praatjes.

In mijn oratie wilde ik mijn vak voorstellen als een poging om te verhelderen dat juristen diep, systematisch, radicaal en creatief, kortom 'grondig' nadenken. En aangezien filosofie toch niet veel anders is dan grondig nadenken wilde ik eigenlijk laten zien dat juristen net zo goed filosoferen als filosofen. Misschien zijn ze er wat

met gevangenisstraf van ten hoogste vier jaren of geldboete van de vierde categorie.'

minder in geschoold om te denken over hun denken. Uiteindelijk zetten ze immers hun denken in voor het gezagvol beëindigen of voorkomen van conflicten in de samenleving. Hun diepgang en hun creativiteit echter tonen ze vooral daar waar ze grondig hun vak beoefenen en niet zozeer waar ze geacht worden 'grondslagen' te benoemen. Daarom is het voor filosofen die zich over het recht buigen van meer belang om juristen in hun grondige vakbeoefening van het positieve recht aan het werk te zien, dan om ze te verleiden tot quasi-filosofisch gemijmer. Schertsenderwijs heb ik dat wel eens samengevat in de stelling: juristen filosoferen meer dan ze denken, maar niet als ze denken dat ze filosoferen. Achteraf gezien had ik er vaker een tweede vers aan moeten toevoegen: filosofen filosoferen minder dan ze denken, vooral als ze denken dat er iets valt toe te passen. Want dat laatste is de andere kant van de medaille. Ten eerste vereist het heel wat vertaalslagen om filosofische begrippen juridische betekenis te geven. Om een voorbeeld te geven: ik kan filosofisch best aantonen dat de rechter bij elk nieuw geval dat zij of hij beslist, nieuwe inhoud geeft aan de algemene rechtsregel die aan deze beslissing ten grondslag wordt gelegd. Maar als ik een jurist wil verkopen dat er dus bij elk nieuw geval een nieuwe regel ontstaat, krijg ik onmiddellijk de vraag of ik nooit van 'rechtszekerheid' gehoord heb; of ik, please, nog enig verschil wil maken tussen de rechter en de wetgever; of ik 'le bon juge Magnaud' uit het negentiende-eeuwse Frankrijk misschien weer op de troon wil hijsen? Ten tweede, om met mijn favoriete Franse wijsgeer Merleau-Ponty te spreken: filosofie is geen hospitaal. Ze is noch het zorgkantoor voor de feilen van de positieve wetenschappen, noch de geneesvrouwe voor de kwalen van onze samenleving. Ze is niet dienstbaar of bruikbaar. Van filosofie word je als jurist niet beter, hoogstens voorzichtiger.

Terwijl ik dit schrijf herinner ik mij dat ik een dergelijke discussie al eens gevoerd heb als jong studentje in een filosofie cursus, waar Gadamer's beroemde boek *Wahrheit und Methode* (1960) op het programma stond. Het moet rond 1968 geweest zijn en de dienstdoende

professor zei het zijn auteur na: in de positieve wetenschappen (hij had vooral de natuurwetenschappen op het oog) past men slechts een methode toe die naar waarheid leidt. In de wetenschappen wordt niet gedacht, maar toegepast. Een methode is een soort lift: je hoeft er maar in te gaan staan, op een knop te drukken en je bereikt moeiteloos de hoogste verdieping van de menselijke kennis: ware kennis. Filosofen daarentegen moeten trappen lopen om op die verdieping te komen. Ze kennen geen methode. Maar ze begrijpen dat er ook nog waarheid bestaat buiten de methode om, en ze kunnen dat verwoorden. Ze vatten het verschil, bijvoorbeeld, tussen een kunstenaar die een 'goed gelijkend' portret maakt (daar is een methode voor) en andere die een 'trefzeker' portret maakt (daar is geen methode voor). Filosofen zijn de handwerkers van het eigenlijke denken, aldus de professor. Ik heb het college toen een kwartiertje of zo opgehouden met de stelling dat er in de wetenschappen wel degelijk gedacht wordt. Natuurlijk is een hoop wetenschappelijk werk gewoon routinewerk binnen een gevestigde methode. Maar het typische vernuft van het wetenschappelijke handwerk, waarbij men fijnzinnig methodes uitbreidt of inperkt, nieuwe modellen en experimenteerwijzen ontwikkelt, creatieve gissingen uitzet of tegenvoorbeelden vindt – dat alles is wetenschap waar grondig denk-handwerk aan te pas komt. Filosofen doen er goed aan zich pas over grondslagen uit te laten als ze de dialoog met deze handwerkers aankunnen. Ik herinner mij dat de professor na aarzeling toegaf dat ik een punt had. Alleen besepte ik toen nog niet hoeveel inspanning het zou kosten om het handwerk van de jurist op zijn filosofische pertinentie te kunnen waarderen. Toch meen ik achteraf daarin met mijn beperkte mogelijkheden enigermate geslaagd te zijn. Het is – steeds meer zelfs – de leidraad geworden bij onderwijs, publicaties en *Nachwuchs*. Die drie voren zijn niet los van elkaar te trekken, zoals zal blijken.

Voren en sporen

Eerst wat betreft het onderwijs. Alle cursussen die onze rechtsfilosofiegroep geeft in de bacheloropleidingen van de juridische faculteit zijn sterk opgezet vanuit juridische probleemstellingen die steeds verder uitgediept worden. Dat is een heel verschil met, zeg, vijftwintig jaar geleden. Toen werden rechtenstudenten geacht eerst een flink stuk filosofie, ja zelfs de hoofdlijnen van de geschiedenis van de filosofie, te verteren alvorens het recht ter sprake kon komen. Onze inleidende cursus van de laatste tien jaar begint met Lon Fullers wereldberoemde verhaal van de *Speluncean Explorers*. Dat is op vele fronten inzetbaar gebleken, ook buiten het onderwijs in de rechten. We hebben het bijvoorbeeld ook gebruikt voor een cursus rechtsfilosofie voor filosofiestudenten, dik aangekleed met beschouwingen van 'echte' filosofen die daar wonderwel op aansloten.³ Maar ik heb de *Speluncean Explorers* ook met groot succes verteld in de Kinderuniversiteit; en mijn collega David Janssens heeft het wel eens meegenomen naar een bijspijker cursus voor de rechterlijke macht. In de voortgezette cursussen Rechtsfilosofie B en Europese rechtstheorie laat Hans Lindahl al vele jaren zien hoe je vanuit juridische problemen rond democratische vertegenwoordiging en Europees integratiebeleid (bijvoorbeeld rond de veelbezongen *Area of Freedom, Security and Justice*) grondig over recht kunt nadenken.

Kijken we van de bachelorprogramma's naar de top van de opleiding, dan is het beeld niet anders. Voorzover ik heb kunnen achterhalen, ben ik vanaf 1997 hoofdverantwoordelijke geweest voor de cursus Grondslagen van het recht (tegenwoordig Principles of Law) die destijds al in de PhD-opleiding, nu (ook) in de Onderzoeksmaster tot de kernvakken behoort voor de studenten die specifieke onderzoeksbelangstelling hebben. Van meet af aan heb ik die cursus

³ Dat is niet zo verwonderlijk, want bij nader inzien is het verhaal van Fuller uit 1949 een gemoderniseerde versie van een klassieker drama: Sophocles' *Antigone*, dat meestal rond het jaar 441 voor Christus gedateerd wordt.

gegeven samen met juristen; aanvankelijk met Maurits Barendrecht, toen een tijdlang met prominente juristen uit de eigen faculteit of van elders, sinds een jaar weer met een vaste Leuvense collega. Bovendien wordt de opzet sterk gedragen door de individuele onderzoeksprojecten van de studenten. Elk jaar blijkt dat die opzet gewaardeerd wordt, juist omdat er vanuit twee polen wordt gewerkt. Deze waardering wordt niet weinig versterkt doordat een aantal studenten merkt dat grondslagendiscussies over het recht niet alleen verwarring stichten maar ook verheldering brengen, dus ook tijdwinst opleveren. Weliswaar voeden ze de twijfel of we recht wel ooit ten volle zullen begrijpen, maar ze verschaffen ook houvast voor een positie waarbij je je het meest thuis voelt, zodat je niet bij de eerste de beste kritische vraag omvalt. Geen klein voordeel, als je drie, vier jaar onderzoek plus een niet aflatende competitie rond onderzoeksgeld voor de boeg hebt.

Van het onderwijs naar de publicaties. Onze grote onderzoeksprojecten van de laatste decennia zijn altijd samenwerkingsverbanden geweest tussen juristen, filosofen, rechtssociologen, en rechtsvergelijkers. Dat geldt in de eerste plaats voor het project rond Europese rechtstheorie waarbij de collega's uit Edinburgh mij vanaf 1992 betrokken. Het is evenzeer van toepassing op een Leverhulme project dat ik samen met collega's uit Glasgow, Edinburgh en Johannesburg geleid heb, over tijdsdimensies in verzoeningsprocessen. Maar het beste voorbeeld is ongetwijfeld het NWO-project (2003-2007) dat ik met Sacha Prechal (hoogleraar Europees recht, eerst in Tilburg, toen in Utrecht, nu rechter in het Hof van Justitie in Luxemburg) mocht coördineren (en waarbij Hans Lindahl overigens krachtige steun verleende). Ik geef toe dat al die samenwerking mij wel heeft afgehouden van het schrijven van monografieën; er was altijd wel een project dat voorrang had. Maar het was een kwestie van keuze. Ik hoefde eind negentiger jaren echt niet meer te bewijzen dat ik een boek kon schrijven. Ik vond de polyfonie van interdisciplinaire projecten boeiender dan de enigszins voorspelbare galme van

mijn eigen drieklanken. Het leverde overigens niet altijd succes op. Het Leverhulme project heeft weliswaar een aantal interessante artikelen en bundels opgeleverd. Maar de monografie die de vier 'voortrekkers' gezamenlijk zouden schrijven is er (nog steeds) niet gekomen. Met zijn vieren één pen vasthouden bleek sowieso al moeilijk. Maar bovendien gingen we, telkens als we ons weer eens een paar dagen opsloten om te schrijven, zo fundamenteel met elkaar in discussie, dat we de gedachtewisseling belangrijker begonnen te vinden dan het afleveren van een eindproduct. Met het verstrijken van de jaren kregen we alle vier trouwens andere prioriteiten, zowel professioneel als privé. Dus ligt er op mijn bureau nog steeds een dertig centimeter hoge stapel dicht bedrukt A-4 papier, waaruit je een boek zou kunnen destilleren dat aan vier auteurs toegeschreven zou moeten worden en maar door één geschreven zou kunnen zijn.

Ten slotte, de *Nachwuchs* – om een onvertaalbaar woord te gebruiken. Ik heb er nooit behoefte aan gehad een soort school te hebben. Noch bij zo'n school, noch bij de behoefte eraan heb ik mij ooit iets kunnen voorstellen. Dikwijls heb ik mijn promovendi aangeraden een stelling te ontwikkelen die een stevige kritiek op ons onderzoeksprogramma inhield. Ik heb ze ook nogal eens gevraagd mij eerder minder dan meer te citeren. Als boegbeeld of vaandeldrager ben ik trouwens totaal ongeschikt. Zo gauw er een of ander groot gelijk aan de horizon dreigt, houd ik mijn pas al in. Begint er iemand zijn blazoen op te poetsen, dan wil ik direct de doffe kant van zijn medailles zien. Het schijnt dat ik een beetje kan besturen zonder mijn oren te laten hangen naar wie ik het laatst gesproken heb. Maar vraag mij niet om luid te roepen dat we de besten zijn. Ondertussen denk ik dat natuurlijk stiekem wèl, loop ik graag voor de troepen uit (al is het zonder vaandel) en probeer ik elke kritiek voor te zijn. Dat allemaal gezegd zijnde, stel ik over mijn schouder kijkend vast dat – waar het gaat om de vervlechting van filosofie en recht – mijn sporen niet al verwaaid zijn. De tegenwoordige leerstoelhouder Hans Lindahl is beter dan ikzelf in staat om gestalte te geven aan wat ik

beoogde; hij heeft dat inmiddels ruimschoots bewezen. Mijn promovendi zijn allerlei richtingen opgegaan. Maar zij die in de universiteit actief zijn gebleven, werken voor zover ik kan zien nog altijd op het snijvlak van juridische vraagstukken en filosofische verdieping. Ze hebben aanstellingen aan juridische faculteiten, *ondanks* hun promotie in de rechtsfilosofie in Tilburg. Met opzet schrijf ik 'ondanks'. Want in weerwil van alle snijvlakken en wisselwerkingen is in Tilburg rechtsfilosofie uiteindelijk filosofie en geen rechten. Het is de enige club rechtsfilosofie in het land (en ver daarbuiten) die bij Geesteswetenschappen zit in plaats van bij Rechtsgeleerdheid. Het is de enige club die zich de maat laat nemen in juridische zowel als filosofische onderzoeksbeoordelingen (en daar vervolgens prima uitkomt). Misschien is het zelfs wel de enige club die bij nieuwe sollicitanten vooral kijkt naar hun filosofische in plaats van hun juridische 'zit'. Maar ze zal nooit zeggen dat je er rechten in een jaartje bijspijkt.

Wat ik u nog schuldig was: mijn laatste reden om mij verlegen te voelen met het verzoek om terug te blikken op mijn oratie. Ik heb toen namelijk moedwillig gezondigd tegen de academische mores. Het gebruik wilde – toen, maar ook nu – dat ik, aan het einde gekomen, de bestuurderen van de instelling zou danken voor het in mij gestelde vertrouwen. Ik heb dat niet gedaan, sterker; ik heb botweg gezegd dat het vertrouwen geheel aan mijn kant was. Dat kwam omdat de leerstoel bij mijn aantreden negen jaar vacant was geweest. In die tijd hadden zich in allerlei binnenkamertjes dingen afgespeeld die Tilburg tot ver over de grenzen een slechte naam hadden bezorgd. Een jaartje geleden werd ik er op Magdalen Bridge in Oxford nog eens aan herinnerd door een van de toenmalige kandidaten uit Duitsland; destijds als een *non-valeur* bij Station Tilburg West terug op de trein gezet, daarna al vlug een wereldspeler in het vak en sinds kort *sans rancune* onze partner in een veelbelovend Europees samenwerkingsverband. Maar de toenmalige rector De Moor was bepaald niet gecharmeerd van mijn botheid en heeft mij dat ten aanhore van

de collega's ingepeperd tijdens het diner waarbij ik 'ingegeten' werd. Dus laat ik hier, terugblikkend zoals gevraagd, met even grote stelligheid als destijds verklaren dat ik in mijn vertrouwen jegens de Universiteit van Tilburg niet beschaamd ben, in tegendeel. Er is heel veel vertrouwen in mij gesteld en daar ben ik alsnog zeer dankbaar voor.